

Een visie op Burgerschapsonderwijs bij Noorderpoort

Samenvatting

Hoewel in het Strategisch Plan 2016-2020 ruimschoots aandacht is voor Burgerschap, komen gemaakte afspraken niet van de grond. Burgerschap heeft niet de prioriteit die ze hoort te hebben. Bovendien is er geen sprake van een gemeenschappelijke aanpak van Burgerschapsonderwijs en is de invulling van uren vaak de sluitpost van de roostering. Om hierin verandering te brengen, zetten we in dit visiestuk op een rij waartoe Burgerschap dient, wat Burgerschap inhoudt en hoe we Burgerschapsonderwijs kunnen vormgeven.

Waar toe Burgerschapsonderwijs: uitgaande van het feit dat we leven in een democratische rechtstaat hebben studenten (burgers) competenties nodig om deze samenleving te onderhouden. Hierbij is participatie in reële sociale en culturele situaties in samenspraak met jongeren het uitgangspunt. Naar onze mening zijn jongeren ook burgers en dient Burgerschapsonderwijs vooral gericht te zijn op het heden en de toekomst. In de uitwerking van het begrip Burgerschap moet aandacht zijn voor het sociale, het individuele en politieke domein, waarbij het aspect kritisch denken en autonomie niet vergeten mag worden. Burgerschap is domeinoverstijgend en gaat niet over beroepshouding, wel (onder andere) over een attitude ten aanzien van werknemerschap in het algemeen.

Wat is Burgerschap: de inhoud komt overeen met de kwalificatie-eisen zoals beschreven in het Examen- en kwalificatiebesluit beroepsopleidingen. De inhoud is beschreven in de vier dimensies van Burgerschapsonderwijs.

Hoe wordt Burgerschapsonderwijs vormgegeven: er is een vorm nodig waarbij Burgerschap als rode draad in ieder schooljaar verweven zit. Een combinatie van projectdagen, excursies en workshops ondersteund door wekelijks terugkerende lesmomenten verzorgd door een geschoolde burgerschapsprofessional.

Om bovenstaande te realiseren, worden de volgende **afspraken** gemaakt: **elke school levert twee docenten** die scholing op het gebied van Burgerschap gaan volgen. Het niveau van deze posthbo-opleiding is hbo+. Het betreft éénjarige scholing, met ingang van september 2020. De scholen worden gefaciliteerd voor deze scholing. De afspraak met betrekking tot een ambassadeur per locatie voor de Ontwikkelgroep - op basis van 56 uur in de jaartaak – staat hier los van en blijft bestaan. **Elk team of elke school zorgt voor een gedegen**

Burgerschapsprogramma op basis van de vier dimensies van de Burgerschapsagenda. Burgerschap wordt niet alleen beroepsgericht ingezet. Het accent hoort bij Burgerschap te liggen op democratie en de ontwikkeling van een democratische grondhouding en hoe we met elkaar omgaan in school en maatschappij. **Er wordt een gedegen en onafhankelijk studententevredenheidsonderzoek uitgevoerd voor Burgerschap** op alle Noorderpoortscholen met een nieuwe, kwalitatief goede vragenlijst. Een suggestie is om studenten meer te betrekken bij het organiseren van Burgerschap. **We zullen de opbrengst van ons Burgerschapsonderwijs zichtbaar maken** zodat we in beeld hebben wat de impact is van ons Burgerschapsonderwijs. Met de vragenlijst *Burgerschapscompetenties MBO* kunnen we kennis, attitudes en vaardigheden meten op het gebied van burgerschap. Noorderpoort doet mee aan dit landelijk onderzoek. Zie [Vragenlijst Burgerschapscompetenties MBO](#).

Politiek/maatschappelijke risico's

De verwachting is dat de 'inspanningsverplichting' voor wat betreft het Burgerschapsonderwijs steeds sterker onder het politiek/maatschappelijke vergrootglas komt te liggen. Het is daarom belangrijk dat Noorderpoort haar 'inspanning' aantoonbaar goed georganiseerd en geborgd heeft om te voorkomen dat haar imago schade oploopt.

Het reguliere mbo leidt niet alleen op voor een beroep, maar bereidt zijn studenten ook voor op goed Burgerschap in een democratische samenleving. Daarmee onderscheidt het zich van bijvoorbeeld bedrijfsopleidingen. Dit onderscheidend vermogen is in principe een unieke toegevoegde waarde die van groot belang kan zijn voor een duurzame continuïteit van het mbo. Maar dan moet die toegevoegde waarde wel aantoonbaar goed georganiseerd en geborgd zijn. Dat is nu nog niet het geval.

Borging

Een belangrijke taak van het Practoraat Burgerschap is het ondersteunen van teams en docenten bij het opzetten van een duurzaam burgerschapsprogramma. Hierin speelt de Ontwikkelgroep Burgerschap een prominente rol. De ontwikkelgroep is een netwerk van docenten en coördinatoren binnen Noorderpoort dat zich bezighoudt met Burgerschap. Het doel is elkaar informeren en inspireren en het samen verder ontwikkelen van Burgerschap binnen Noorderpoort.

De constatering die zich na twee jaar practoraat Burgerschap opdringt, is dat het beeld van Burgerschapsonderwijs op Noorderpoort niet gunstig is. Na de 0-meting (2016) is er weliswaar veel gebeurd maar het proces is traag. Scholen zitten veel op hun eigen eiland: het maken van afspraken verloopt moeizaam, er is geen eenheid tussen scholen en er zijn scholen die weinig aan Burgerschap doen. Accenten die in de Noorderpoortonderwijsvisie 2016-2020 [gps naar wendbaar vakmanschap](#) (het Strategisch Plan) genoemd worden zijn: ondernemend gedrag, vitaal burgerschap, maatschappelijke actualiteit in school en opleiding, duurzaam in samenwerking en kritisch denken. In plan wordt gesproken van een 'Gezamenlijke verantwoordelijkheid' en 'Blijvende ontwikkeling & reflectie' maar wat hier is vastgesteld, komt niet van de grond. Zo zijn er weinig onderwijsteams met een voor Burgerschap bevoegde docent, ligt de verantwoordelijkheid voor Burgerschap vaak bij één persoon in plaats van bij het hele team en is niet overal sprake van stimulerende onderwijsactiviteiten. Kortom: we kunnen de belofte niet waarmaken dat elke student zich gedurende zijn beroepsopleiding blijft ontwikkelen in Burgerschap. We zouden ons kunnen verschuilen achter de terughoudendheid van de overheid en de geringe wetgeving op het gebied van Burgerschapsonderwijs (er is sprake van een inspanningsverplichting en niet van een resultaatverplichting) maar dat doen we niet. We steken de hand in eigen boezem en komen zelf in actie. In dit document wordt op beknopte wijze een visie op Burgerschap verwoord die richting geeft aan Burgerschapsdocenten en schooldirecteuren van Noorderpoort. Naast het 'waartoe' worden het 'wat' en het 'hoe' benoemd: het een kan niet zonder het ander.

De visie die we in de volgende hoofdstukken beschrijven, dient als basis voor duidelijke afspraken inclusief een schematische weergave van een mogelijke uitvoering van Burgerschapsonderwijs op alle Noorderpoortscholen. Alle opleidingsniveaus en -richtingen en (toekomstige) beroepsprofielen kunnen zich herkennen in de omschreven doelen en richting. Bovendien wordt in de voorgestelde afspraken voldoende ruimte en vrijheid gelaten voor de 'couleur locale' van elke Noorderpoortschool.

Waartoe

“Voor hem die niet weet naar welke haven hij moet koersen, is geen enkele wind gunstig” (Seneca, ca 4 v. C. - 65 n.C. Romeins filosoof).

In het Strategisch Plan wordt Burgerschap als volgt geformuleerd:

*“Burgerschap draagt ertoe bij dat studenten zich bewust worden van diversiteit in de samenleving en hiermee leren omgaan, actief kunnen participeren en zich verbonden voelen met de samenleving”.
En: “Burgerschapsontwikkeling is belangrijk voor de vorming van de individuele student en draagt bij aan een positief leerklimaat in de school. Burgerschap zit als het ware in het DNA van de school”.*

De overheid ontleent de wettelijke opdracht tot Burgerschapsvorming aan de socialiserende functie van onderwijs. De Onderwijsraad definieert Burgerschap als volgt: *actief burgerschap verwijst naar de bereidheid en het vermogen deel uit te maken van een gemeenschap en daar een actieve bijdrage aan te leveren* (Onderwijsraad, 2012). Een sluitende definitie van Burgerschap is lastig te geven. Om te voorkomen dat Burgerschap een containerbegrip wordt (het is geen 1000-dingen-doekje), is het belangrijk om na te denken over wat we wel en niet onder Burgerschap verstaan. In het onderwijs gaat Burgerschap *niet* over het juridische staatsburgerschap. Dat wordt bepaald door de rechten en plichten die bij je paspoort horen. Het gaat wel over wat je als burger kan met de vrijheden en rechten, zowel voor jezelf als voor anderen en de samenleving. Ook zijn onderwijs en opvoeding niet bedoeld als middel om Burgerschapsproblemen op te lossen. Integendeel: onderwijs en opvoeding dienen toegang tot bestaand Burgerschap te bieden (Van Gunsteren, et al., 1992). Aan Burgerschapsvorming liggen waarden ten grondslag. Daarom is Burgerschap normatief van karakter. Dit normatieve karakter wordt enigszins beperkt door het feit dat Burgerschap in het algemeen breed gedefinieerd zou moeten zijn in de context van goed onderwijs. Het gaat immers niet alleen om kennis van staatsinrichting maar ook om ‘... elementaire burgerlijke deugden als respect voor anderen en rekening houden met het algemeen belang’ (Verbrugge, 2017, p. 240). Dit houdt in dat het individuele en het sociale niet los van elkaar bestaan. Onze studenten maken niet alleen deel uit van een gemeenschap, maar hebben ook een taak te vervullen voor die gemeenschap. De opdracht van ons onderwijs is sociale vorming zodat onze studenten mondig kunnen deelnemen aan de samenleving (zie ook Kohnstamm, 1914 (1981)). Onze holistische benadering maakt dat Burgerschapsvorming meer is dan het vak maatschappijleer en een integraal onderdeel vormt van het onderwijs. Hierbij moet worden aangetekend dat onderwijs samen wordt gemaakt met studenten, onderwijzend personeel en ondersteunend personeel.

In de uitwerking van het begrip Burgerschap gaan we uit van een aantal principes. In de eerste plaats gaan we uit van een gemeenschappelijke kern: het feit dat we leven in een democratische rechtstaat en dat studenten (burgers) competenties nodig hebben om deze samenleving te onderhouden. Hierbij is participatie in reële sociale en culturele situaties het uitgangspunt. Naar onze mening zijn jongeren ook burgers en dient Burgerschapsonderwijs gericht te zijn op het heden (Lawy & Biesta, 2006). Eidhof onderscheidt twee soorten burgerschapsdoelen. De consensusdoelen zijn gebaseerd op onze Grondwet, de Universele Rechten van de Mens en algemene democratische waarden (Overheid, 2018; Verenigde Naties, 1948). De 'contested' doelen bieden scholen ruimte voor een eigen invulling. Door beide type doelen op te nemen in onze visie, kunnen we studenten zowel normen en

waarden bijbrengen vanuit hun eigen profiel als hen voorbereiden op een leven in onze maatschappij (Eidhof & Kruiter, Consensusdoelen in het Nederlandse Burgerschapsonderwijs, een verkenning, 2016; Loobuyck, 2017). Ons tweede uitgangspunt in de uitwerking van het begrip Burgerschap is, dat in een democratische, pluriforme samenleving aandacht moet zijn voor het sociale, het individuele en politieke domein. Persoonsvorming (de vorming tot personen volgens Biesta) en sociale vorming zijn hierbij twee kanten van dezelfde medaille. Dit betekent dat er aandacht is voor onder andere waarden en normen, de ontwikkeling van zelfstandigheid en kritisch denken, leren samenleven, autonomie, diversiteit en actieve kritische participatie in dialoog (Leenders & Veugelers, 2004; Veugelers, 2015). Hierbij valt op dat in het mbo de nadruk bij Burgerschapsonderwijs vaak ligt op sociale betrokkenheid en discipline (als 'reddingsvest', wat in combinatie met beroepsvorming niet onlogisch is) en minder op kritisch denken en autonomie (als 'levenskunst') zoals in het havo/vwo. Deze accenten zouden dus wat beter in balans kunnen zijn. In de derde en laatste plaats gaan we uit van de opvatting dat Burgerschap domeinoverstijgend is, in overeenstemming met de kwalificatie-eisen zoals beschreven in het Examen- en kwalificatiebesluit beroepsopleidingen (Overheid, 2017). De beroepshouding - een attitude die past bij het uitoefenen van een specifiek beroep (Leeman & Volman, 2015) - wordt niet in deze keuze meegenomen. De generieke benadering heeft als voordeel dat ze uitgaat van een attitude ten aanzien van werknemerschap in het algemeen (Leeman & Volman, 2015) en is toepasbaar voor alle mbo-opleidingen. De omschrijving van Burgerschap in de Noorderpoortvisie is vaag en kan gemakkelijk leiden tot een meerduidige maar ook éénzijdige interpretatie van de opdracht tot Burgerschapsvorming. Zo kan het gelezen worden als: 'Wij doen al aan Burgerschap want het sluit aan bij de beroepsvakken'. Dat Burgerschap aansluit bij het curriculum van de beroepsvakken is vanzelfsprekend maar dit is niet voldoende! Dit aspect komt aan de orde in de economische dimensie, één van de vier dimensies voorgeschreven door het Examen- en kwalificatiebesluit beroepsopleidingen (OCW; MBO-Raad, 2017). Dat in het curriculum van de beroepsvakken aandacht is voor arbeidsethos (een goede basishouding voor werk zoals op tijd komen) raakt meer aan Burgerschap dan beroepshouding en de specifieke beroepsnormen die daarbij horen. Dit laatste is *geen* Burgerschap en laten we graag aan de vakopleidingen over.

Het komt niet vanzelf goed met het Burgerschapsonderwijs, er moet dus wat gebeuren. In de realisering van goed en duurzaam Burgerschapsonderwijs is het belangrijk om niet alleen na te denken over het 'waartoe' maar ook over het 'wat' en het 'hoe'. Daarbij hoort ook het ontwikkelen van programma's en het nadenken over hoe we die qua organisatie in het curriculum kunnen implementeren. Een zelfopgelegde resultaatverplichting kan daarbij helpen, dit is aan de scholen zelf. Burgerschap als zelfstandig vak voorkomt vrijblijvendheid. En in combinatie met excursies, zo laten studies in Engeland en Scandinavië zien, zal het effect groter zijn. Daarom zijn ook projectdagen belangrijk (Eidhof, Ten Dam, Dijkstra, & Van de Werfhorst, 2016; Holman, 2016). De effectiviteit van Burgerschapseducatie zal tevens toenemen als ook de docenten van alle andere vakken haar weten te integreren in de lessen (Eidhof & Kruiter, 2016).

Tenslotte veronderstellen we dat door opleiding en (na)scholing van docenten op inhoudelijk en pedagogisch gebied betrokkenheid en deskundigheid van docenten zal vergroten. Daarom gaan we inzetten op scholing (zie *Afspraken*).

Tot besluit van deze inleiding over het 'waartoe' van Burgerschapsonderwijs, laten we de belangrijkste stakeholders aan het woord, onze jongeren. Uit gesprekken met en eigen onderzoek van jongeren van Up to Us en Jimmy's (www.uptous.nl en www.wijzijnjimmys.nl) citeren we de volgende relevante bevindingen:

“In onze eigen woorden gaat burgerschap dus over leren samenzijn met anderen, over het hebben van een positieve impact op het leven van anderen vanuit je eigen persoonlijke kracht. Jongeren hebben invloed op de maatschappij en de maatschappij heeft invloed op jongeren, burgerschapsonderwijs gaat over het versterken en positief beïnvloeden van deze relatie.”

“Als je burgerschap beschouwt vanuit het perspectief van Levenskunst dan hoort daar wat ons betreft nog een overstijgende dimensie bij: impactkunde. Want weten wat er speelt in de samenleving en je daar een mening over kunnen vormen is niet voldoende. Jongeren moeten ook worden toegerust om invloed uit te oefenen op die samenleving. Het gaat er daarbij niet alleen om dat jongeren leren te opereren in de samenleving zoals die nu is, het gaat er ook of misschien wel juist om dat jongeren leren hoe ze invloed kunnen hebben op de koers en daarmee de toekomst van de samenleving. En misschien wel het allerbelangrijkste; jongeren moeten het gevoel krijgen dat dat ook mogelijk is, dat hun acties er daadwerkelijk toe doen en dat hun handelen daadwerkelijk impact heeft op de toekomst van de samenleving en daarmee op hun eigen toekomst.”

“... blijkt dat studenten met name behoefte hebben aan nieuwe kennis en informatie en die graag actief willen verwerken door er zelf mee aan de slag te gaan en door in de klas gesprekken en discussies te voeren met andere studenten. De stap naar ‘wat vind ik hier zelf van?’ en ‘wat kan ik hier zelf mee doen?’ is blijkbaar erg belangrijk voor ze. Daarnaast geven de studenten aan dat het belangrijk is dat er veel voorbeelden worden gegeven die passen bij hun eigen opleiding en dat er veel gedaan wordt tijdens de lessen, dus niet alleen maar zitten en luisteren. Een facilitator die echt heel deskundig is en met plezier en passie veel over een onderwerp weet te vertellen wordt erg gewaardeerd. Tot slot geven studenten aan dat ze het echt niet leuk vinden als facilitators hen proberen te overtuigen of om te praten, liever vormen ze hun eigen mening en standpunt in gesprek met anderen.”

“Als je ervan uitgaat dat burgerschap gaat over de relatie tussen jongeren en de maatschappij en dat die relatie wederkerig is, dan betekent dat iets voor de manier waarop we burgerschapsonderwijs (moeten) vormgeven en uitvoeren. Elke onderwijsinstelling is immers deel van de maatschappij, is een maatschappij in het klein. Burgerschapsonderwijs gaat er wat ons betreft dan dus ook over jongeren bewust maken van het feit dat ze invloed hebben op hun eigen leven en leefomgeving (hoe groot of klein dan ook) en ze leren hoe ze deze invloed positief kunnen uitoefenen op de maatschappij. Het vormgeven en uitvoeren van burgerschapsonderwijs is dus een doorlopend proces waarbij studenten en de school met elkaar samenwerken en invloed uitoefenen op de toekomst van de samenleving en daarmee de toekomst van de school en van de studenten. Van burgerschapsonderwijs vóór de studenten naar burgerschapsonderwijs mèt de studenten.”

Uit voorgaande kunnen we concluderen dat Burgerschapsonderwijs ertoe doet, waar het toe doet en dat het behoorlijke uitdagingen kent.

Op naar het ‘wat’ en het ‘hoe’.

Wat

“De waarde van een opleiding is niet het leren van vele feiten, maar het trainen van het brein om na te denken”
(Albert Einstein, 1879-1955).

Over de inhoud is geen discussie. Voor alle mbo-opleidingen gelden dezelfde wettelijke eisen voor Burgerschap, ongeacht de arbeidsmarktsector waarvoor opgeleid wordt, de leerweg of het opleidingsniveau. De Burgerschapsopdracht voor het mbo is geregeld in het Examen- en kwalificatiebesluit beroepsopleidingen (EKB) binnen de Wet Educatie Beroepsonderwijs. In het EKB worden de generieke kwalificatie-eisen voor Burgerschapsonderwijs besproken in vier dimensies (OCW; MBO-Raad, 2017). Deze bieden de mogelijkheid om in te spelen op de actualiteit, aan te sluiten bij de doelgroep en bij de pedagogische en didactische uitgangspunten van de school. De school legt aan het begin van de opleiding vast welke inspanning studenten moeten leveren om hun diploma te behalen (zoals een eindpresentatie, deelname aan specifieke activiteiten, portfolio of het behalen van een kennistoets). De vier dimensies van Burgerschapsonderwijs zijn¹:

1. *De politiek-juridische dimensie.* Hier is aandacht voor het (h)erkennen van de basiswaarden van onze samenleving, het omgaan met waardendilemma's (zoals seksuele diversiteit) en het hanteren van deze basiswaarden in de meningsvorming en het handelen. Ook het functioneren van de parlementaire democratie, de rechtsstaat en het rechtssysteem komen aan de orde. Vanuit deze dimensie kunnen docenten aandacht besteden aan verkiezingen en bijvoorbeeld de 75-jarige herdenking van het einde van de Tweede Wereldoorlog. Ook biedt dit ruimte voor het bespreekbaar maken van incidenten zoals aanslagen, radicalisering en polarisering maar ook een onderwerp als sexting.
2. *De economische dimensie.* Binnen deze dimensie is aandacht voor deelname aan de arbeidsgemeenschap en het arbeidsproces, maar ook voor verantwoorde deelname als consument aan de maatschappij. Er is bijvoorbeeld ruimte om met studenten in gesprek te gaan over het voorkomen van schulden en over keuzes en afwegingen die ze moeten maken als ze zelfstandig gaan wonen.
3. *De sociaal-maatschappelijke dimensie.* Hier gaat het om het bevorderen van een actieve deelname aan de gemeenschap, om de acceptatie en waardering van verschillen tussen mensen en van de culturele verscheidenheid in Nederland. Kennis van en inzicht in de Nederlandse grondrechten worden binnen deze dimensie bevorderd. Er is bijvoorbeeld ruimte voor kennismaking met vluchtelingen en voor maatschappelijke discussies over uitzetprocedures van uitgeprocedeerde asielzoekers. Ook museumbezoek en contacten met (lokale) kunstenaars passen goed in deze dimensie. Per schooljaar 2019/2020 moet ook expliciet aandacht worden besteed aan acceptatie van etnische-, religieuze-, seksuele- en genderdiversiteit.
4. *Vitaal Burgerschap.* Binnen deze dimensie gaat het om de zorg voor de eigen vitaliteit en fitheid, als burger en als werknemer. Er is aandacht voor sporten en bewegen, maar ook voor risicogedrag zoals slechte voeding, roken, alcohol, onveilige seks en drugs. Binnen deze dimensie is bijvoorbeeld ruimte voor gesprekken over tienerzwangerschappen en geslachtsziekten en voor activiteiten die de persoonlijke weerbaarheid vergroten. Voor de cohorten vanaf 2016 moeten mbo-scholen ook aandacht besteden aan het ontwikkelen van kritische denkvaardigheden en kennis van mensenrechten, om onder meer de sociale weerbaarheid van studenten te vergroten.

¹ Bron: Burgerschapsagenda Mbo 2017-2021

Noorderpoort beschikt over een prachtige Wiki: een inspiratiebox met veel ideeën om je Burgerschapsonderwijs concreet in te vullen:

<https://maken.wikiwijs.nl/123856/Burgerschapskompas> [Docentversie](#)

Op de website van het Kennispunt Burgerschap van de MBO-Raad is ook veel materiaal beschikbaar: <https://Burgerschapmbo.nl/lesmateriaal?filter=lesmateriaal>

Hoe

"Als je op misstanden wijst en oproept tot een betere wereld jubelt iedereen 'hoera!', maar als je dan een bepaalde weg aangeeft, krabbelt menig een terug" (dr. W. Gehrels, 1885-1968. Muziekpedagoog).

We kunnen niet voorschrijven *hoe* Burgerschap moet worden ingericht en vormgegeven. Dat is aan de verschillende scholen en teams zelf. Wanneer het *waartoe* van Burgerschapsonderwijs duidelijk is, zullen de meeste teams zich wel redden met de vorm, al of niet ondersteund met een methode. Burgerschap kent, zoals reeds eerder vermeld, een inspanningsverplichting, geen resultaatverplichting. Daarom willen we richting geven waarbij we uitgaan van de volgende drieslag: dat Burgerschap als rode draad in de schoolcultuur verweven zit², dat er gebruik wordt gemaakt van projectdagen met excursies en workshops én dat er een lesprogramma is. Onderzoek laat zien dat er een positieve correlatie is tussen de inrichting van het Burgerschapsonderwijs en de mate van effectiviteit. Relevante succesfactoren zijn onder andere: het stellen van doelen, de hoeveelheid lessen, bewust gekozen aanbod verbonden met vraagstukken die voor studenten uit onze regio betekenisvol zijn, extra-curriculaire activiteiten met een inhoudelijke nabespreking en inbedding in activiteiten in de klas, reflectie als onderdeel van leren en inzicht in resultaten (Nieuwelink, Boogaard, Dijkstra, Kuiper, & Ledoux, 2016).

Onderstaand model (zie Figuur 1) is een schematische weergave van de mogelijke uitvoering van Burgerschap op Noorderpoort waar voornoemde succesfactoren in verwerkt kunnen worden. In leerjaar 1 en 2, wekelijks lessen, gecombineerd met Burgerschapsdagen in elke periode. Per locatie levert elke school twee docenten die met ingang van schooljaar 2020-2021 scholing gaan volgen op het gebied van Burgerschap. Zij kunnen een sturende rol spelen in het – samen met andere collega's zoals de locatiecontactpersonen van de ontwikkelgroep - organiseren van Burgerschapsdagen en coördineren het lesprogramma dat samenhangt met de Burgerschapsdagen. Lessen Burgerschap worden gegeven door Burgerschapsdocenten. Niveau scholing: posthbo-opleiding, niveau hbo+, scholen worden hiervoor gefaciliteerd.

Vitaal Burgerschap (Bewegen & Sport en de module Leefstijl) is onderdeel van Burgerschap. Bewegen & Sport wordt in 3 leerjaren verzorgd door docenten van NoorderSport of eigen sportdocenten uit de teams. Leefstijl (leerjaar 1) kan verzorgd worden door eigen docenten uit de teams of docenten van NoorderSport. Per locatie kan een Locatiecontactpersoon van NoorderSport worden aangesteld, die tevens de organisatie van het event op zich neemt.

² Burgerschap gaat voor een groot deel om vakoverstijgende elementen die een integraal onderdeel uitmaken van de schoolcultuur.

In de schoolcultuur kun je als school burgerschap in de praktijk voorleven, waarin het met elkaar zorgdragen voor een veilig klassen- en schoolklimaat centraal staat. Zo is de school een mini-samenleving die dient als oefenplaats voor jonge burgers om te leren functioneren in de samenleving (zie ook Dewey, 1916).

Leerjaar 3	Vitaal Burgerschap (15 uur) Bewegen & Sport							Event (4 uur)
Leerjaar 2	Burgerschap (10 uur)	Burgerschapsdag (8 uur)	Burgerschap (10 uur)	Burgerschapsdag (8 uur)	Burgerschap (10 uur)	Burgerschapsdag (8 uur)	Burgerschap (10 uur)	B'dag (4 uur)
	Vitaal Burgerschap (15 uur) Bewegen & Sport							Event (4 uur)
Leerjaar 1	Burgerschap (10 uur)	Burgerschapsdag (8 uur)	Burgerschap (10 uur)	Burgerschapsdag (8 uur)	Burgerschap (10 uur)	Burgerschapsdag (8 uur)	Vitaal Burgerschap (15 uur) Leefstijl	B'dag (4 uur)
	Vitaal Burgerschap (15 uur) Bewegen & Sport		Vitaal Burgerschap (15 uur) Bewegen & Sport		Vitaal Burgerschap (15 uur) Bewegen & Sport			Event (4 uur)
	Periode 1		Periode 2		Periode 3		Periode 4	

Figuur 1: een mogelijke uitvoering van Burgerschap bij Noorderpoort

Afspraken

"We now accept the fact that learning is a lifelong process of keeping abreast of change. And the most pressing task is to teach people how to learn" (Peter F. Drucker, 1909-2005. Amerikaans managementconsultant en auteur).

We maken de volgende afspraken:

Elke school levert twee docenten die scholing op het gebied van Burgerschap gaan volgen. Zij sturen bij het organiseren van Burgerschapsdagen en coördineren het lesprogramma. Hiervoor is een leergang in ontwikkeling in overleg met NHL-Stenden. Inhoud van de leergang wordt in overleg met de Ontwikkelgroep Burgerschap bepaald en is vierledig: inhoudelijk (wat is Burgerschap, doel), didactisch (hoe geef ik Burgerschap), organisatorisch (hoe organiseer ik Burgerschap) en er is ruimte voor eigen inbreng en onderzoek (dit deel is scholing 'op maat'). Het niveau van deze posthbo-opleiding is hbo+. Het betreft éénjarige scholing, met ingang van september 2020. De scholen worden gefaciliteerd voor deze scholing. De afspraak met betrekking tot een ambassadeur per school voor de Ontwikkelgroep - op basis van 56 uur in de jaartaak – staat hier los van en blijft bestaan.

Elke school zorgt voor een gedegen schoolbreed Burgerschapsprogramma, eventueel gedifferentieerd per team op basis van de vier dimensies van de Burgerschapsagenda³.

Bovenstaand schema met betrekking tot het 'hoe' is een voorstel voor de manier waarop het Burgerschapsonderwijs op de verschillende scholen vorm krijgt, inclusief het aantal uren en projectdagen. Een doordacht curriculum besteedt voldoende onderwijstijd aan Burgerschap en staat in verbinding met andere vakken, projecten en onderwijsinhouden. Een rijk onderwijsprogramma met inspirerende middelen die aansluiten aan bij het niveau en de behoefte van onze studenten (al of niet met een lesmethode of eigen materiaal, materiaal van (maatschappelijke) organisaties of een combinatie) is noodzakelijk. Hierbij verdiepen we ons programma door expertise van buiten naar binnen te halen maar studenten ook mee te nemen naar buiten. We moeten ervoor waken dat Burgerschap niet eenzijdig en alleen beroepsgericht wordt ingezet: aansluiten bij het beroep is goed maar dit valt vooral onder de economische dimensie. Het accent hoort bij Burgerschap te liggen op democratie en de ontwikkeling van een democratische grondhouding en hoe we met elkaar omgaan in de maatschappij. Het wettelijk kader van de vier dimensies is bindend. Als hulpmiddelen voor het realiseren van deze afspraak staan een curriculumplanner en een voorbeeld van een verantwoordingsdocument ter beschikking.

Er wordt een gedegen en onafhankelijk studententevredenheidsonderzoek uitgevoerd voor Burgerschap op alle Noorderpoortscholen met een nieuwe, kwalitatief goede vragenlijst. De lijst geeft een genuanceerd beeld van wat studenten vinden en er is ruimte voor eigen inbreng en suggesties. Een suggestie is om studenten verantwoordelijkheid te geven, bijvoorbeeld door ze meer te betrekken bij het organiseren van Burgerschap. Hiervoor is een NP-enquête in de maak.

We zullen de opbrengst van ons Burgerschapsonderwijs zichtbaar maken zodat we in beeld hebben wat de impact is van ons Burgerschapsonderwijs. Met de vragenlijst Burgerschapscompetenties MBO kunnen we kennis, attitudes en vaardigheden meten op het gebied van burgerschap. De student vult zelf de vragenlijst in en beoordeelt eigen attitudes en vaardigheden. De afname zal ongeveer één lesuur in beslag nemen en kan bijvoorbeeld plaatsvinden tijdens de burgerschapslessen, Nederlands of het mentoruur. Noorderpoort doet mee aan dit landelijk onderzoek. Zie [Vragenlijst Burgerschapscompetenties MBO](#)

Zo maken we samen goed Burgerschapsonderwijs!

De lemniscaat in het Noorderpoortlogo staat symbool voor een proces van input en output. Dit houdt ook in dat de ontwikkeling van Burgerschapscompetenties een continu proces is dat nooit klaar is. Dit impliceert mede dat geen vrijstelling gegeven kan worden voor Burgerschap zoals op sommige scholen gebeurt. De komende maanden zal in een rondgang langs de scholen/teams door de practor en tijdens de Onderwijsconferentie aandacht zijn voor het *Waar toe, Wat en Hoe* van het Burgerschapsonderwijs.

³ De Burgerschapsagenda is een document met afspraken waarmee de MBO Raad en het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap het Burgerschapsonderwijs in het mbo op een hoger plan willen brengen. In het document *Voortgang Burgerschapsagenda 2017-2021* (OCW; MBO-Raad, 2019) wordt het Practoraat Burgerschap van Noorderpoort genoemd in relatie tot actielijn1, onderzoek t.b.v. gemeenschappelijke uitgangspunten. De minister is voornemens lopende onderzoeken (waaronder het onderzoek van Noorderpoort naar de opbrengst van Burgerschapsonderwijs waarbij een meetinstrument voor Burgerschapscompetenties wordt ontwikkeld) in de Burgerschapsagenda mee te nemen.

Als besluit nog enkele waardevolle links ter inspiratie en om verder te kijken, inclusief het handboek Burgerschapsonderwijs van Pro Demos en de Burgerschapsagenda:

<https://Burgerschapmbo.nl/publicaties/curriculumplanner-Burgerschap/>

<https://Burgerschapmbo.nl/beleid-en-regelgeving/gespreksleidraad-kwaliteitsborging-lob-en-Burgerschap/>

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2017/09/14/Burgerschapsagenda-mbo-2017-2021-een-impuls-voor-Burgerschapsonderwijs>

https://reserveren.prodemos.nl/uploads/media_items/prodemos-handboek-Burgerschapsonderwijs-2019.original.pdf

Gebruikte literatuur

Dewey, J. (1916). *Democracy and education. An introduction into the philosophy of education.*

Dijkstra, A. (2012). *Sociale opbrengsten van onderwijs.* Amsterdam: Vossiuspers UvA.

Eidhof, B. (2018). *Het Wilhelmus voorbij. Over het ontwikkelen van Burgerschapsonderwijs.* Amsterdam: Van Gennepe.

Eidhof, B., & Kruijer, A. (2016). *Consensusdoelen in het Nederlandse Burgerschapsonderwijs, een verkenning.* Eefde: Instituut voor Publieke Waarden.

Eidhof, B., Ten Dam, G., Dijkstra, A., & Van de Werfhorst, H. (2016). *Consensus and contested citizenship education goals in Western Europe.* Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

Elfering, S., Den Boer, P., & Tholen, R. (2016). *LOB en burgerschapsonderwijs in het mbo, eindrapport.* Nijmegen: Consortium 2B mbo.

Euwema, G.; Mos, H. (2017). *0-Meting Burgerschap Noorderpoort.* Groningen.

Holman, C. (2016). *Burgerschap in het mbo.* Groningen: Noorderpoort.

Kohnstamm, P. (1914 (1981)). *Persoon en Samenleving. Opstellen over opvoeding en democratie.* Meppel: Boom.

Lawy, R., & Biesta, G. (2006). Citizenship-as-practice: the educational implications of an inclusive and relational understanding of citizenship. *British Journal of Educational Studies*, 54, 34-50.

Leeman, Y., & Volman, M. (2015). Beroepstrots als bron voor burgerschap: burgerschap in het vmbo. *Pedagogiek*, 85-104.

Leenders, H., & Veugelers, W. (2004). Waardevormend onderwijs en burgerschap. Een pleidooi voor een kritisch-democratisch burgerschap. *Pedagogiek*, 4, 24e jaargang, pp. 361-375.

Loobuyck, P. (2017). *Samenleven met gezond verstand.* Kalmthout: Polis.

MBO Raad en Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2017). *Burgerschapsagenda mbo 2017-2021. Een impuls voor burgerschapsonderwijs.*

Nieuwelink, H., Boogaard, M., Dijkstra, A., Kuiper, E., & Ledoux, G. (2016). *Onderwijs in Burgerschap: wat scholen kunnen doen. Lessen uit wetenschap en praktijk.* Amsterdam: Kohnstamm Instituut.

OCW; MBO-Raad. (2017, 9 14). MBO Burgerschapsagenda 2017-2021. Den Haag: OCW.

OCW; MBO-Raad. (2019, 10 18). Voortgang Burgerschapsagenda MBO 2017-2021. Den Haag: OCW.

Onderwijsraad. (2012). *Verder met burgerschap in het onderwijs.* Den Haag: Onderwijsraad.

Overheid. (2017, november 5). *Examen- en kwalificatiebesluit beroepsopleidingen WEB.* Retrieved from Overheidsinformatie, Wet- en Regelgeving: http://wetten.overheid.nl/BWBR0027963/2017-08-01#search_highlight14

Overheid. (2018, februari 28). *overheidsinformatie, wet- en regelgeving; Grondwet van het Koninkrijk der Nederlanden van 24 augustus 1815. Geldend van 17-11-2017 t/m heden.* Retrieved from Overheid.nl: <http://wetten.overheid.nl/BWBR0001840/2017-11-17>

Van Gunsteren, H., Den Hoed, P., Tempelman, S., Wirtz, R. P., Van Ruyven, E., & Paret, A. (1992). *Eigentijds Burgerschap.* Den Haag: Sdu Uitgeverij (WRR, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid).

Verbrugge, A. (2017). Wie weet hier de weg? Over kunde en onkunde door digitalisering van het onderwijs. In *Onderwijs in tijden van digitalisering* (pp. 191-243). Amsterdam: Boom.

Verenigde Naties. (1948, 12 10). Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens. *Tractatenblad* 1969, 99. Parijs.

Veugelers, W. (2015, 3 31). Burgerschapsvorming in het Nederlands onderwijs. Enschede: SLO.

Winter, M. d. (2011). *Verbeter de wereld, begin bij de opvoeding.* Amsterdam: B.V. Uitgeverij SPW.